

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
EUROPEAN PUBLIC LAW CENTER

**Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ
ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ**

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

3 - 4 Ιουνίου 2003

Αθήνα

Υπό την Αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Ελένη Τροβά

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
2004

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ Α.Ε.
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Αθήνα

• Ιπποκράτους 23 - 106 79 Αθήνα
Τηλ.: (+30 210) 33.87.500, Fax: (+30 210) 33.90.075

Θεσσαλονίκη

• Φράγκων 1 - 546 26 Θεσσαλονίκη
Τηλ.: (+30 2310) 535.381, Fax: (+30 2310) 546.812
• Εθνικής Αμύνης 42 - 546 21 Θεσσαλονίκη
Τηλ.: (+30 2310) 244.228, 9, Fax: (+30 2310) 244.230
<http://www.sakkoulas.gr> • e-mail: info@sakkoulas.gr

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά το Ν. 2121/1993 και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

© 2004

05-22-068 ISBN: 960-301-784-1

Διακίνηση πολιτιστικών αγαθών:
Η ευαίσθητη ισορροπία μεταξύ κρατικού προστατευτισμού και
(φιλ)ελεύθερης κυκλοφορίας
(Εισαγωγή, εξαγωγή, δανεισμός και ανταλλαγή κινητών πολιτιστικών
αγαθών μετά το ν. 3028/2002)

Γ. Ι. Δελλής

Εισαγωγή

Με τον όρο *διακίνηση lato sensu* μπορεί να εννοηθεί όχι μόνο κάθε πράξη που συνεπάγεται τη μεταβολή του γεωγραφικού σημείου στο οποίο βρίσκεται ένα συγκεκριμένο πολιτιστικό αγαθό αλλά και κάθε συναλλαγή που αφορά δικαιώματα επί των αγαθών αυτών. Υπό το πρίσμα αυτό στη διακίνηση εμπεριέχεται νοηματικά ή πάντως συγγενεύει με αυτή η εμπορία και η εν γένει μεταβίβαση δικαιωμάτων επί αγαθών. Η παρούσα ανάλυση, ακολουθώντας τη συστηματική δομή του συλλογικού έργου στο οποίο εντάσσεται, υιοθετεί ένα στενότερο ορισμό της διακίνησης ο οποίος εξαντλείται στην πρώτη από τις προαναφερθείσες διαστάσεις του όρου αυτού, δηλαδή στην νομική αντιμετώπιση των πράξεων που συνεπάγονται χωρική μεταβολή του πολιτιστικού αγαθού. Είναι βεβαίως αυτονόητο ότι και υπό την προσέγγιση αυτή, η διακίνηση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την πτυχή της εμπορίας και της μεταβίβασης πολιτιστικών αγαθών.

Η νομική αντιμετώπιση της διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών εμφανίζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον αλλά και δυσκολία για πλειάδα λόγων, από τους οποίους είναι χρήσιμο να απομονώσει κανείς τους ακόλουθους τρεις.

α) Η ιδεολογική-πολιτική διάσταση.

Καταρχάς, η ρύθμιση του ζητήματος δεν μπορεί παρά να προκύψει από τη συνισταμένη πολλών και μάλλον αντίρροπων τάσεων, αποτελεί δηλαδή ένα δύσκολο μετρήσιμο κοινό παρονομαστή φιλελεύθερων και παρεμβατικών

αντιλήψεων. Οι όψεις της προβληματικής γύρω από τη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών είναι πολλές.

Πρώτον, σύμφωνα με μία αμιγώς ατομικιστική προσέγγιση η αναγνώριση της δυνατότητας διακίνησης εμφανίζεται ως απόρροια του δικαιώματος προσωπικής και επιχειρηματικής ελευθερίας (5Σ), για παράδειγμα ενός προσώπου που επιθυμεί να ταξιδεύσει με την ιδιωτική του καλλιτεχνική συλλογή ή επιθυμεί να τη διαθέσει σε τρίτο. Εξάλλου, εμπορία και συναλλαγή κινητών δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς διακίνηση. Στο ίδιο πλαίσιο, η διακίνηση συνιστά την μη στατική (δυναμική) μορφή άσκησης του δικαιώματος ιδιοκτησίας (17Σ) τουλάχιστον των κινητών αγαθών. Στο μέτρο που δεν είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με συγκεκριμένο μήκος και πλάτος, ο φορέας του δικαιώματος είναι φυσικό να επιθυμεί να τα μετακινήσει. Άρα περιορισμοί στη διακίνηση λογίζονται ασφαλώς ως συρρίκνωση των ως άνω ατομικών δικαιωμάτων.

Δεύτερον, υπάρχει βεβαίως η κρατικοκεντρική και μάλλον κρατούσα προσέγγιση του θέματος, εκείνη δηλαδή που ευνοεί την έντονη ανάμιξη δημοσίων φορέων. Η ρύθμιση της διακίνησης εντάσσεται συνταγματικά στο ειδικό καθεστώς που εισάγεται ιδίως με τα άρθρα 18§1 και 24§6 του Συντάγματος. Σύμφωνα με την πρώτη διάταξη, «*ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα σχετικά με την ιδιοκτησία και τη διάθεση των ... αρχαιολογικών χώρων και θησαυρών...*». Σύμφωνα με την δεύτερη διάταξη, «*τα μνημεία... προστατεύονται από το Κράτος...*». Ωστόσο και η προσέγγιση αυτή δεν συντίθεται από συγκλίνουσες αναγκαστικά απόψεις και θέσεις.

Ιδωμένη από την πλέον συνηθισμένη οπτική γωνία, η διακίνηση αξιολογείται *αρνητικά*, ως εν δυνάμει αποδυνάμωση της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών από κινδύνους φθοράς, καταστροφής ή απώλειας. Με άλλα λόγια, αντιπαρατίθεται στον συγκεντρωτικό και στατικό χαρακτήρα της δημόσιας προστασίας των αγαθών αυτών, στην ιδέα δηλαδή ότι θα πρέπει καταρχήν να ανήκουν στο κράτος ή πάντως να ελέγχονται στενά από αυτό. Η διακίνηση, ιδίως με τη μορφή της εξαγωγής του πολιτιστικού αγαθού από τον ελλαδικό χώρο, το απελευθερώνει ολικά ή μερικά από τον κρατικό δεσμό και το αποξενώνει από τη δημόσια εποπτεία. Δεν μπορεί επομένως να θεωρείται θεμιτή σε όλες τις περιπτώσεις.

Από μια άλλη σκοπιά όμως, η ανάγνωση του υπό εξέταση ζητήματος, πάντοτε υπό το φως του δημοσίου δικαίου, δεν οδηγεί απαραίτητα σε διατύπωση επιφυλάξεων ή αρνητικών θέσεων κατά της διακίνησης. Η τελευταία αποτελεί το *κατ'εξοχήν εργαλείο των πολιτισμικών ανταλλαγών και πραγμάτωσης της πολιτιστικής επικοινωνίας* η οποία αποτελεί σύγχρονο στόχο και πολιτική σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Ακόμη περισσότερο, λειτουργεί ως

μέσο για την απόλαυση του δικαιώματος κάθε προσώπου να έχει πρόσβαση στον πολιτισμό. Δεν θα εμβαθύνω στα χαρακτηριστικά του δικαιώματος αυτού, το οποίο έχει τύχει θεωρητικής αντιμετώπισης¹ και φαίνεται να κατοχυρώνεται πλέον ρητά από το Σύνταγμα². Πρόκειται για ένα συλλογικό δικαίωμα τρίτης γενεάς στο οποίο εξάλλου στηρίζεται τόσο η έννοια της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς όσο και ο θεμελιώδης κανόνας σύμφωνα με τον οποίο στην απόλαυση των σημαντικών πολιτιστικών αγαθών πρέπει να έχει πρόσβαση, ανάλογα με την εμβέλεια και τη σημασία τους, η τοπική, εθνική, ευρωπαϊκή ή παγκόσμια κοινότητα στο σύνολό τους. Αυτός είναι εξάλλου και ο λόγος της επιβολής κρατικών περιορισμών στην αμιγώς ιδιωτική απόλαυση του πολιτισμικού αγαθού. Στο πνεύμα αυτό, ο νομοθέτης του ν. 3028 προβλέπει ρητά τις περιπτώσεις όπου κύριοι και κάτοχοι κινητών μνημείων οφείλουν να τα θέτουν «στη διάθεση της Υπηρεσίας» για εύλογο χρονικό διάστημα «προκειμένου να εκτεθούν στο κοινό εντός ή εκτός της ελληνικής επικράτειας»³. Στις περιπτώσεις αυτές δεν έχουμε μόνο θεμιτή αλλά και αναγκαστική διακίνηση του πολιτιστικού αγαθού. Τέλος, ειδικά για μας τους Έλληνες, η διακίνηση αποτελεί και το μέσο για τον επαναπατρισμό πολιτιστικών αγαθών που βρίσκονται νόμιμα ή παράνομα εκτός της χώρας και τα οποία συνδέονται με τον πολιτισμό των προγόνων μας. Δεν είναι τυχαίο ότι επί μακρόν ο έλληνας νομοθέτης αντιμετώπιζε ιδιαίτερος ευνοϊκά την εισαγωγή πολιτισμικών αγαθών.

β) η υπερεθνική διάσταση

Η τελευταία παρατήρηση αποκαλύπτει μία άλλη διάσταση η οποία τονίζει το ενδιαφέρον και τη δυσκολία του υπό εξέταση ζητήματος. Η διακίνηση πολιτιστικών αγαθών είναι ένας θεσμός που υπερβαίνει τα όρια της εθνικής έννομης τάξης. Και μπορεί μεν η αμιγώς εσωτερική εντός του κράτους κυκλοφορία των αγαθών αυτών να γεννά ελάχιστα και δευτερευούσης σημασίας νομικά ερωτήματα, δεν ισχύει όμως το ίδιο για την περίπτωση που το αγαθό αυτό πρόκειται να διέλθει τα εθνικά σύνορα ανεξαρτήτως κατεύθυνσης (εισαγωγή και εξαγωγή, δανεισμός και ανταλλαγή από και προς το εξωτερικό). Ο

1. Σιούτη Γ., Δίκαιο Περιβάλλοντος, 1994, σ. 41 επ., Τροβά Ε., Η έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος κατά το Σύνταγμα του 1975/86, 1992, σ. 52 επ., Παπαδημητρίου Γ., Το περιβαλλοντικό σύνταγμα, θεμελίωση, περιεχόμενο και λειτουργία, Νόμος και Φύση 1994, σ. 375 επ., Τάχου Α., Δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος, 5η έκδ. 1998, σ. 31 επ.,

2. Το Σύνταγμα μας κάνει λόγο για ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας (αρθ. 5§1), για ελευθερία της τέχνης (αρθ. 16§1 Σ) και πλέον για «δικαίωμα του καθενός» στην προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος (αρθ. 24§1Σ).

3. Αρθ. 29§2 του ν. 3028.

διακρατικός χαρακτήρας της συγκεκριμένης ενέργειας δεν επιτρέπει τη νομική αντιμετώπισή της αποκλειστικά με τα εργαλεία του ελληνικού δικαίου.

Η παρούσα εισήγηση επικεντρώνεται αποκλειστικά στην ανάλυση των ισχυουσών εθνικών ρυθμίσεων που αφορούν τη διακίνηση. Και υπό το πρίσμα αυτό όμως, θα συνιστούσε επιστημονική παράλειψη η μη αναφορά στα ακόλουθα:

Αφενός, η προβληματική της διακίνησης έχει απασχολήσει το διεθνές δίκαιο από τη σκοπιά της παράνομης εξόδου των πολιτιστικών αγαθών από τον εθνικό χώρο⁴, ιδίως μέσω των διατάξεων της Διεθνούς Σύμβασης των Παρισίων, της 17^{ης} Νοεμβρίου 1980, η οποία έχει κυρωθεί με το ν. 1103/1980. Όπως εξηγείται στη συνέχεια, ο συντάκτης του ν. 3028 λαμβάνει υπόψη του την παράμετρο αυτή όταν καλείται να ρυθμίσει το ζήτημα της διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών.

Αφετέρου, η υπό εξέταση ρυθμιστική παρέμβαση του κράτους δεν είναι δυνατόν να αναπτύσσεται αδιάφορα από το ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο⁵. Δύο παρατηρήσεις επί του θέματος αυτού. Πρώτον, η κοινοτική έννομη τάξη παρά το ότι δεν διαθέτει ευρεία αρμοδιότητα επί πολιτιστικών θεμάτων⁶, έχει εκπο-

4. Κόνσολα Ν., Η διεθνής προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, Γραμματικάκη- Αλεξίου Α., Διεθνής διακίνηση πολιτιστικών αγαθών και Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Εκδ. Σάκκουλα, 2003, Παπακωνσταντίνου Α., Η σύμβαση της Γρανάδας για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και το Σύνταγμα, Νόμος και Φύση, 1/99, σελ. 65

5. Βουδούρη Δ., Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην προοπτική της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1992, Παπαγιάννης Δ., Ο πολιτισμός στην Ευρωπαϊκή Ένωση – Το κοινοτικό κεκτημένο και οι νέες ρυθμίσεις, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα 1995, σελ. 44 επ.

6. Σύμφωνα με το άρθρο 151ΕΚ, στις αρμοδιότητες της Κοινότητας περιλαμβάνεται μεν ο πολιτισμός, όχι όμως με τη μορφή αυτόνομης κοινοτικής πολιτικής και εκπόνησης δεσμευτικών κανόνων υπέρτερης ισχύος. Η Κοινότητα καλείται απλώς να αναλάβει «δράση» στον τομέα του πολιτισμού, «συμβάλλοντας» στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών μελών και «προβάλλοντας» την κοινή πολιτιστική κληρονομιά. Η δράση αυτή τελεί υπό την αρχή της επικουρικότητας. Ο πολιτισμός αποτελεί από τη φύση του, «τομέα που δεν υπάγεται στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Κοινότητας» οπότε και τυγχάνει εφαρμογής το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 5ΕΚ. Εξάλλου, η Κοινότητα, όταν αποφασίζει να δράσει δυνάμει του άρθρου 151 ΕΚ οφείλει να «σέβεται την εθνική και περιφερειακή πολυμορφία» των κρατών μελών, ενώ της απαγορεύεται να λάβει δεσμευτικά μέτρα εναρμόνισης των εθνικών νομοθεσιών σε θέματα πολιτισμού. Τέλος, με την επιβολή του κανόνα της ομοφωνίας (αρθ. 151§5ΕΚ) για κάθε κοινοτικό μέτρο που αφορά αμιγώς τον πολιτισμό αναγνωρίζεται στην πραγματικότητα εξουσία αρνησικυρίας (βέτο) υπέρ κάθε κράτους μέλους.

νήσει νομοθεσία σχετικά με τη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών⁷ η οποία έχει ενσωματωθεί στην ελληνική έννομη τάξη⁸. Δεύτερον, εάν ο εθνικός νομοθέτης αποφασίσει να θέσει περιορισμούς στη δυνατότητα ενδοκοινοτικής διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών, η ενέργεια αυτή θα πρέπει να εξετασθεί υπό το πρίσμα της συμβατότητάς της με την κοινοτική αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας, ιδίως των εμπορευμάτων. Ως προς το ζήτημα αυτό, το άρθρο 30 ΣυνθΕΚ ορίζει ότι τα κράτη μέλη δικαιούνται να θεσπίζουν ή διατηρούν απαγορεύσεις ή περιορισμούς στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων που δικαιολογούνται για λόγους προστασίας «των εθνικών θησαυρών που έχουν καλλιτεχνική, ιστορική ή αρχαιολογική αξία...», μέτρα τα οποία «δεν δύνανται πάντως να αποτελούν ούτε μέσο αυθαίρετων διακρίσεων ούτε συγκεκριμένο περιορισμό στο εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών». Παρά την έλλειψη νομολογιακών δεδομένων⁹, διαφαίνεται στο κοινοτικό δίκαιο η τάση αναγνώρισης στα όργανα της εσωτερικής έννομης τάξης ευρύτατων περιθωρίων διακριτικής ευχέρειας ως προς τη θέσπιση περιορισμών στην ελεύθερη κυκλοφορία μέσω της επίκλησης ενός «πολιτισμικού δημοσίου συμφέροντος»¹⁰.

7. Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 του Συμβουλίου της 9ης Δεκεμβρίου 1992 σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών (ΕΕ αριθ. L 395 της 31/12/1992 σ. 1) Οδηγία 93/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 15ης Μαρτίου 1993 σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους μέλους (ΕΕ. L 074 της 27/03/1993 σ. 74), όπως αυτή τροποποιήθηκε μέχρι σήμερα με τις οδηγίες 96/100/ΕΚ και 2001/38/ΕΚ.

8. Βλ. ιδίως π.δ. 423/1995, «Λήψη μέτρων για την εφαρμογή των Κανονισμών ΕΟΚ υπ.αριθ. 3911/92 του Συμβουλίου και 752/93 της Επιτροπής σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών» (ΦΕΚ Α 242) και π.δ. 133/1998, «Σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους μέλους...» (ΦΕΚ Α 106).

9. Η μόνη έμμεση νομολογιακή αναφορά είναι εκείνη στην απόφαση της 10ης Δεκεμβρίου 1968, Επιτροπή κατά Ιταλίας (7/68, Rec. 617), με την οποία διευκρινίσθηκε ότι η κρίσιμη εξαίρεση του άρθρου 30ΕΚ, δικαιολογεί μεν τη λήψη μέτρων που περιορίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, όχι όμως την επιβολή εισαγωγικών ή εξαγωγικών δασμών ή επιβαρύνσεων ισοδύναμου αποτελέσματος που απαγορεύονται ρητά από το άρθρο 25ΕΚ.

10. Για παράδειγμα, το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει δεχθεί ότι η προαγωγή της εθνικής πολιτιστικής παραγωγής μπορεί καταρχήν να αποτελέσει θεμιτή εξαίρεση στην ελεύθερη κυκλοφορία η οποία δικαιολογείται από «επιτακτικούς λόγους γενικότερου συμφέροντος» (exigences impératives, mandatory requirements): (Απόφαση της 11^{ης} Ιουλίου 1985, Cinéthèque, 60-61/84, Συλλ. 2605).

γ) η ιστορική διάσταση

Τέλος, η ιδιαιτερότητα και η πολυπλοκότητα του υπό εξέταση ζητήματος αναδεικνύονται και από την ιστορική του διάσταση. Η θέσπιση κανόνων για τη διακίνηση αποτελεί μια ευαίσθητη πτυχή του γενικότερου προβλήματος της ρυθμιστικής αντιμετώπισης της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς η οποία εκτείνεται σε ιστορικό χώρο και χρόνο με εξαιρετικό εύρος¹¹. Ο κοινός νομοθέτης καλείται να ρυθμίσει την κυκλοφορία μνημείων τα οποία αφορούν περίοδο μεγαλύτερη των τεσσάρων χιλιάδων ετών και τα οποία βρίσκονται σε μεγάλο βαθμό διασπαρμένα εκτός ελληνικού εδάφους είτε γιατί εξήχθησαν από αυτό είτε γιατί εξαρχής δημιουργήθηκαν σε περιοχές που δεν περιλαμβάνονται στα σημερινά σύνορα της χώρας. Η ιδιαιτερότητα αυτή έχει αποτυπωθεί και στο κείμενο του ν. 3028, στο άρθρο 1§2 με το οποίο προβλέπεται ότι το Ελληνικό Κράτος «μεριμνά και για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών που προέρχονται από την ελληνική επικράτεια οποτεδήποτε και αν απομακρύνθηκαν από αυτήν» καθώς και «για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών που συνδέονται ιστορικά με την Ελλάδα οπουδήποτε και αν βρίσκονται».

I. Η διακίνηση πολιτιστικών αγαθών και το σύστημα του ν. 3028

Λαμβάνοντας τις ανωτέρω παραμέτρους υπόψη, ο κοινός νομοθέτης προσέγγισε το ζήτημα της διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών κινούμενος μεταξύ ενός καθεστώτος πλήρους ελευθερίας διακίνησης, για ορισμένες κατηγορίες από αυτά, και απόλυτης απαγόρευσης για ορισμένες άλλες. Για την κατανόηση των επιλογών του, εκτός από την προηγηθείσα ανάλυση, είναι καίριο να αφομοιώσει κανείς το γενικό σύστημα του οποίου επιχειρείται η εισαγωγή με το ν. 3028, καθώς και τις θεμελιώδεις κατηγοριοποιήσεις στις οποίες το σύστημα αυτό ερείδεται. Οι επί μέρους λύσεις ως προς τη διακίνηση αποτελούν ευθεία απόρροια των κατηγοριοποιήσεων αυτών.

A) Διακίνηση και διάκριση μεταξύ κινητών και ακινήτων πολιτιστικών αγαθών.

Σύμφωνα με το ν. 3028 η διακίνηση πολιτιστικών αγαθών είναι επιτρεπτή μόνο για τα κινητά πολιτιστικά αγαθά. Τούτο συνάγεται από τον ορισμό των κινητών και ακινήτων μνημείων που υιοθετεί ο νομοθέτης στο άρθρο 2(γγ)

11. Για μια συνολική θεώρηση της νομοθεσίας βλ. Πάντος Π., Κωδικοποίηση Νομοθεσίας για την πολιτιστική κληρονομιά, Έκδοση της Διευθύνσεως Αρχείου Μνημείων και Δημοσιευμάτων του Υπουργείου Πολιτισμού, Αθήνα 2001, Δωρή Ε, Το δίκαιον των αρχειοτήτων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1985, σελ. 28.

του ν.3028 αλλά και από το γεγονός ότι όλα τα ζητήματα που αφορούν τη διακίνηση (δανεισμός, ανταλλαγή, εισαγωγή, εξαγωγή, εμπορία ή κυριότητα) ρυθμίζονται με διατάξεις οι οποίες έχουν ενταχθεί στο τρίτο κεφάλαιο του νόμου με τίτλο «Κινητά Μνημεία».

Ωστόσο, είναι χρήσιμο να παρατηρηθεί ότι η διάκριση μεταξύ κινητών και ακινήτων στην περίπτωση των πολιτιστικών αγαθών δεν ακολουθεί απόλυτα το διαχωρισμό του ΑΚ, με την έννοια ότι ως ακίνητα δεν νοούνται μόνο «τα συστατικά μέρη του εδάφους» κατά τον ορισμό του άρθρου 948ΑΚ. Αντιθέτως, υπάρχουν ακίνητα πολιτιστικά αγαθά τα οποία θα μπορούσαν πρακτικά να μετακινηθούν και άρα να διακινηθούν εάν δεν υπήρχε η σχετική απαγόρευση:

- Μνημεία που υπήρξαν παλαιότερα συνδεδεμένα στο έδαφος και σήμερα παραμένουν σε αυτό ως ερείπια ή βρίσκονται στο βυθό της θάλασσας ή στον πυθμένα λιμνών ή ποταμών.
- Μνημεία που, ανεξαρτήτως του αρχικού χαρακτήρα τους, «δεν μπορούν σήμερα να μετακινηθούν χωρίς βλάβη της αξίας τους ως μαρτυριών», όπως για παράδειγμα αμφορείς ή νομίσματα σε ταφικό σύνολο¹².
- Εγκαταστάσεις, κατασκευές ή και διακοσμητικά στοιχεία που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα ενός ακίνητου μνημείου¹³.

Β) Διακίνηση και διάκριση μεταξύ (κινητών) πολιτισμικών αγαθών και (κινητών) μνημείων

Θεμελιώδης για το σύστημα του ν.3028 είναι η διάκριση μεταξύ «πολιτιστικών αγαθών» και «μνημείων». Σύμφωνα με τον ορισμό του άρθρου 1(α) του ν. 3028, «ως πολιτιστικό αγαθό νοούνται οι μαρτυρίες της ύπαρξης και της ατομικής και συλλογικής δραστηριότητας του ανθρώπου». Με τον όρο μνημείο περιγράφεται η πλέον σημαντική για την πολιτιστική κληρονομιά κατηγορία πολιτιστικών αγαθών, δηλαδή εκείνα που, σύμφωνα με το άρθρο 1(β) του ν.3028 «αποτελούν υλικές μαρτυρίες και ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά της χώρας και των οποίων επιβάλλεται η ειδικότερη προστασία...».

12. Στην περίπτωση αυτή, απαγορεύεται μεν η διακίνηση, είναι όμως δυνατή η «μετακίνησή» τους με υπουργική απόφαση, βλ. αρθ. 6§3 του ν, 3028,

13. Άρα, τα ακροκέραμα ή και τα διακοσμητικά πλακίδια ενός διατηρητέου κτιρίου που θεωρείται νεώτερο ακίνητο μνημείο δεν μπορούν να αποσπασθούν για να αποτελέσουν αντικείμενο διακίνησης. Σε κάθε περίπτωση, εάν χρονολογούνται μέχρι το 1830 και έχουν ήδη αποσπασθεί, εμπίπτουν στην κατηγορία (β) του αρθ. 20§1 και προστατεύονται με τρόπο σχεδόν απόλυτο.

Περαιτέρω, ο νομοθέτης κατατάσσει τα μνημεία -- ακίνητα και κινητά -- σε ειδικότερες κατηγορίες. Οι όροι και προϋποθέσεις διακίνησης, ιδίως όταν αυτή είναι αποτέλεσμα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, εξαρτώνται άμεσα από την κατηγορία στην οποία κατατάσσεται το κινητό μνημείο με βάση τις διακρίσεις που εισάγει ο ν. 3028 (αρθ. 1 και 20§1). Εκτός από το γενικό διαχωρισμό μεταξύ «αρχαίων» μνημείων, δηλαδή εκείνων που χρονολογούνται έως το 1830 και «νεότερων» μνημείων, που είναι μεταγενέστερα του 1830¹⁴, είναι καίριο να διακριθούν οι ακόλουθες έξι κατηγορίες κινητών μνημείων:

- 1^η. Κινητά μνημεία που χρονολογούνται έως και το 1453¹⁵
 - 2^η. Ορισμένα κινητά μνημεία μεταγενέστερα του 1453 και έως το 1830¹⁶. Πρόκειται για εκείνα που
Είναι ευρήματα ανασκαφών ή αρχαιολογικής έρευνας
Αποσπάσθηκαν από ακίνητα μνημεία
 - 3^η. Πολιτιστικά αγαθά, μεταγενέστερα του 1453 και έως το 1830, που δεν εμπίπτουν στην αμέσως προηγούμενη κατηγορία και χαρακτηρίζονται ως μνημεία¹⁷
 - 4^η. Πολιτιστικά αγαθά μετά το 1830 και προγενέστερα των εκάστοτε τελευταίων εκατό ετών τα οποία χαρακτηρίζονται μνημεία¹⁸
 - 5^η. Πολιτιστικά αγαθά που ανάγονται στην περίοδο των τελευταίων εκατό ετών και χαρακτηρίζονται ως μνημεία¹⁹
 - 6^η Ομοειδείς κατηγορίες κινητών πολιτιστικών αγαθών που κατ'εξάιρεση χαρακτηρίζονται μνημεία²⁰ εφόσον σπανίζουν, ο ατομικός προσδιορισμός τους είναι δυσχερής και συντρέχει κίνδυνος απώλειας ή καταστροφής τους. Η κατηγορία αυτή αποτελεί μία από τις καινοτομίες του ν. 3028.
- Οι δύο πρώτες κατηγορίες κινητών μνημείων προστατεύονται ευθέως εκ του νόμου χωρίς να απαιτείται η παρέμβαση της Διοίκησης με την έκδοση ατομικής διοικητικής πράξης. Για τις επόμενες τέσσερις κατηγορίες, η υπαγωγή τους στις ειδικές ρυθμίσεις του νόμου 3028 προϋποθέτει το χαρακτηρισμό των συγκεκριμένων αγαθών ως κινητών μνημείων με απόφαση του Υπουργού

14. Αρθ. 1.β(αα) και (ββ) του ν. 3028.

15. Αρθ. 20§1(α) του ν. 3028.

16. Αρθ. 20§1(β) του ν. 3028.

17. Αρθ. 20§1(γ) του ν. 3028.

18. Αρθ. 20§1(δ) του ν. 3028.

19. Αρθ. 20§1(ε) του ν. 3028.

20. Αρθ. 20§6 του ν. 3028.

Πολιτισμού [αρθ. 20§2], «λόγω της κοινωνικής, τεχνικής, λαογραφικής, εθνολογικής, καλλιτεχνικής, αρχιτεκτονικής, βιομηχανικής ή εν γένει ιστορικής ή επιστημονικής σημασίας τους»²¹. Για την πέμπτη κατηγορία είναι επιπλέον απαραίτητη η προηγούμενη συναίνεση του δημιουργού τους εφόσον αυτός διατηρεί την κυριότητά τους²².

Σε ό,τι αφορά το ζήτημα της διακίνησης ο νομοθέτης προβαίνει στην ακόλουθη θεμελιώδη διάκριση:

- Τα κινητά μνημεία δεν διακινούνται ελεύθερα αλλά υπόκεινται σε ειδικό καθεστώς το οποίο αναλύεται στη συνέχεια.
- Τα πολιτιστικά αγαθά που δεν είναι μνημεία καταρχήν διακινούνται ελεύθερα²³, όπως επιβάλλεται από τα άρθρα 5§1 και 17 Σ και από την κοινοτική αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας.

Γ) Διακίνηση και δικαίωμα κυριότητας

Το ζήτημα της διακίνησης είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με εκείνο του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των κινητών πολιτιστικών αγαθών από τη σκοπιά κατά πόσον είναι εκ του νόμου δυνατή η απόκτηση δικαιώματος κυριότητας επ' αυτών από άλλα φυσικά ή νομικά πρόσωπα εκτός του Δημοσίου. Υπενθυμίζεται ότι το ιδιοκτησιακό αυτό καθεστώς απασχόλησε από νωρίς τον εθνικό νομοθέτη ο οποίος καθιέρωσε τον κανόνα του δημόσιου χαρακτήρα και της

21. Αρθ. 20§1 ν. 3028.

22. Αρθ.20§4 ν. 3028.

23. Ο κανόνας αυτός υπόκειται σε δύο περιορισμούς: α) κατά την εισαγωγή, με την επιφύλαξη των διατάξεων της Σύμβασης των Παρισίων αρθ.33§1). β) κατά την εξαγωγή, θεσπίζεται απαγόρευση για τα πολιτιστικά αγαθά για τα οποία έχει κινηθεί η διαδικασία χαρακτηρισμού τους ως μνημεία (αρθ. 34§4). Η απαγόρευση είναι κατά χρόνο περιορισμένη και ισούται με την προθεσμία που απαιτείται για την έκδοση οριστικής απόφασης σχετικά με το χαρακτηρισμό (αρθ. 20§2). Από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 34§4 και 20§§2 και 3 συνάγονται τα εξής: Η απαγόρευση εξαγωγής ισχύει σίγουρα για ένα εξάμηνο, δηλαδή εντός της αποκλειστικής προθεσμίας που προβλέπεται για την έκδοση της οριστικής Υπουργικής απόφασης επί του χαρακτηρισμού και η οποία κινείται από την έκδοση της «εισήγησης της Υπηρεσίας» με την οποία προτείνεται ο χαρακτηρισμός. Αντιθέτως, είναι αμφίβολο κατά πόσον η απαγόρευση εφαρμόζεται και για το διάστημα πριν από την ως άνω εισήγηση, για παράδειγμα από τη στιγμή που η Υπηρεσία έχει επιληφθεί της υποθέσεως. Από τη μία πλευρά, η επέκταση της απαγόρευσης και για το διάστημα αυτό φαίνεται ενδεδειγμένη χάριν της καλύτερης προστασίας ενός πολιτιστικού αγαθού το οποίο ενδέχεται να χαρακτηρισθεί ως μνημείο. Από την άλλη όμως, η υπερβολική επιμήκυνση της χρονικής διάρκειας της απαγόρευσης τη στιγμή μάλιστα που δεν προβλέπεται κάποια αποκλειστική προθεσμία για την έκδοση της κρίσιμης εισήγησης ενδέχεται να θεωρηθεί ως υπέρμετρος περιορισμός του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας που κατοχυρώνουν η εθνική και η κοινοτική έννομη τάξη.

κρατικής ιδιοκτησίας ιδίως των αρχαίων μνημείων²⁴. Αντιθέτως, η απόκτηση ενοχικών ή εμπράγματων δικαιωμάτων από ιδιώτες επί πολιτιστικών αγαθών που δεν χαρακτηρίζονται ως μνημεία είναι απόλυτα ελεύθερη.

Ο ν. 3028 καθιερώνει την ακόλουθη διάκριση:

- Κινητά μνημεία που χρονολογούνται μέχρι το 1453 ανήκουν κατά κυριότητα και νομή στο Δημόσιο και είναι εκτός συναλλαγής κατά την έννοια του άρθρου 966 ΑΚ²⁵. Το ίδιο ισχύει και για κάθε «αρχαίο» μνημείο – δηλαδή προγενέστερο του 1830²⁶ – που αποτελεί εύρημα ανασκαφής ή άλλης αρχαιολογικής έρευνας. Κάθε άλλο φυσικό ή νομικό πρόσωπο μπορεί μόνο να αποκτήσει δικαίωμα κατοχής²⁷ επί των κινητών της κατηγορίας αυτής εντός του στενού πλαισίου που χαράσσει ο ν. 3028²⁸. Από την ανωτέρω απαγόρευση εισάγεται εξαίρεση για εισαγόμενα αρχαία που χρονολογούνται πριν από το 1453²⁹, εφόσον βεβαίως τηρούνται οι σχετικές προϋποθέσεις που αναλύονται στη συνέχεια³⁰.
- Κινητά μνημεία μεταγενέστερα του 1453, εξαιρουμένων εκείνων που ήρθαν στο φως από την αρχαιολογική σκαπάνη, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο κυριότητας προσώπων εκτός του Δημοσίου, η δε άσκηση του δικαιώματος αυτού περιχαρακώνεται με συγκεκριμένους όρους από το ν. 3028. Είναι επομένως λογικό η διακίνηση των μνημείων αυτών με ιδιωτική πρωτοβουλία να μην προσκρούει σε κάποια απόλυτη απαγόρευση αλλά να είναι δυνατή υπό προϋποθέσεις.

24. Βλ. ιδίως: Νόμος της Αντιβασιλείας της 10/22.5.1834, ο οποίος διακρίνει μεταξύ των αρχαιοτήτων που βρίσκονται σε δημόσια γη *lato sensu* και ανήκουν εξ ολοκλήρου στο Κράτος και των αρχαιοτήτων που βρίσκονται «επί ιδιοκτήτου γης» και ανήκουν κατά το ήμισυ στο Κράτος. Ν. ΒΧΜΣΤ/1899 περί αρχαιοτήτων, ο οποίος καθιερώνει απόλυτη κυριότητα του Κράτους. Κωδικ. Νόμος 5351/1932, περί αρχαιοτήτων (ΦΕΚ Α 275): κυριότητα του Κράτους με μικρές εξαιρέσεις. ΣτΕ 679/1941, 880/1952. Γνωμοδότηση αρ. 311/7.4.1960, του ΝΣΚ: «αι αρχαιοτήτες εχαρακτηρίσθησαν ως δημόσια πράγματα, ανήκοντα όμως εις την δημόσιαν περιουσίαν».

25. Αρθ. 21§1 ν. 3028.

26. Ο ορισμός των «αρχαίων» μνημείων, σε αντιδιαστολή με τα «νεώτερα» μνημεία, δίνεται στο άρθρο 2.β(ββ) του ν. 3028. Ως αρχαία νοούνται τα μνημεία που χρονολογούνται έως και το 1830.

27. Ο κανόνας του άρθρου 1039 ΑΚ υπέρ του καλόπιστου αγοραστή κινητών πραγμάτων που είχαν ξεφύγει από τη νομή του κυρίου με κλοπή ή απώλεια δεν ισχύει στην περίπτωση κινητών μνημείων ακόμη και όταν τα μνημεία αυτά εκποιήθηκαν σε δημόσιο πλειστηριασμό ή αγορά (αρθ. 21§5 ν. 3028).

28. Αρθ. 23 ν. 3028.

29. Αρθ. 21§2 ν. 3028.

30. Βλ. σημεία 26 επ.

II. Μορφές διακίνησης των κινητών μνημείων.

Το ζήτημα της διακίνησης των κινητών μνημείων αντιμετωπίζεται ιδίως στα άρθρα 25, 33 και 34 του ν. 3028. Μπορούν εισαγωγικά να διακριθούν οι ακόλουθες δύο μορφές διακίνησης:

- Αφενός εκείνη που επαφίεται, όταν βέβαια επιτρέπεται, καταρχήν στην ιδιωτική πρωτοβουλία, υπό τον ιδιαίτερο πάντοτε έλεγχο του Κράτους. Πρόκειται για την εισαγωγή και εξαγωγή κινητών μνημείων.
- Αφετέρου, εκείνη που συνδέεται άμεσα με την άσκηση της δημόσιας πολιτικής στο χώρο του πολιτισμού οπότε και ο ρόλος της κεντρικής εξουσίας είναι παραπάνω από καθοριστικός. Αναφέρομαι στο δανεισμό και την ανταλλαγή κινητών μνημείων και εν μέρει στο θεσμό της προσωρινής εξαγωγής κινητών μνημείων.

A) Εισαγωγή και εξαγωγή κινητών μνημείων

Όπως είναι αναμενόμενο, ο νομοθέτης είναι λιγότερο αυστηρός απέναντι στην εισαγωγή κινητών μνημείων από ότι σε σχέση με την εξαγωγή. Η εξαγωγή απαγορευόταν και μάλιστα με τρόπο σχεδόν απόλυτο ήδη από τις απαρχές του ελληνικού κράτους: Με την υπ.αριθ. 2400/12.5.1828, ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας διέταξε τους Εκτάκτους Επιτρόπους του Αιγαίου Πελάγους να απαγορεύουν την εξαγωγή αρχαιοτήτων από την ελληνική επικράτεια και να τα παραχωρούν στο Κράτος³¹.

Η διαφοροποίηση αυτή εξηγείται από το ότι η ratio των κανόνων που διέπουν την εισαγωγή μνημείων είναι διαφορετική από εκείνη των κανόνων περί εξαγωγής. Στην περίπτωση της εισαγωγής, ο κοινός νομοθέτης επιχειρεί να δώσει κίνητρα στους ιδιώτες για τον επαναπατρισμό κινητών μνημείων που βρίσκονται σήμερα εκτός της ελληνικής επικράτειας και παράλληλα να διασφαλίσει στο μέτρο του εφικτού τα δικαιώματα κυριότητας του Δημοσίου επί των αρχαίων μνημείων. Στην περίπτωση της εξαγωγής, πρωταρχικός σκοπός του νομοθέτη δεν μπορεί παρά να είναι η μη αποξένωση από τον ελλαδικό χώρο των σημαντικών μνημείων της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Κατά συνέπεια, το σύστημα δεν αποσκοπεί να λειτουργήσει αμφίδρομα αλλά ιδίως προς την κατεύθυνση της έλευσης των κινητών μνημείων στην Ελλάδα μέσω της εισαγωγής τους.

31. Βλ. Ε. Δωρή, Το δίκαιον των αρχαιοτήτων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα -Κομοτηνή, 1985, σελ. 28.

Στη συνέχεια, παρατίθενται και αναλύονται οι επί μέρους ρυθμίσεις του ν. 3028 για τα επίμαχα ζητήματα. Περαιτέρω, ο νομοθέτης³² εξουσιοδοτεί τους Υπουργούς Οικονομίας και Οικονομικών και Πολιτισμού να ρυθμίσουν με κοινές υπουργικές αποφάσεις τα ειδικότερα ζητήματα ως προς τη διαδικασία εισαγωγής και εξαγωγής κινητών μνημείων καθώς και τις σχετικές λεπτομέρειες³³.

α) *Εισαγωγή κινητών μνημείων*

Με την πρώτη παράγραφο του άρθρου 33 θεσπίζεται ο κανόνας της ελεύθερης εισαγωγής πολιτιστικών αγαθών στην ελληνική επικράτεια³⁴, υπό την επιφύλαξη των διατάξεων της Διεθνούς Σύμβασης των Παρισίων, της 17^{ης} Νοεμβρίου 1980, η οποία έχει κυρωθεί με το ν. 1103/1980. Η Σύμβαση αυτή αφορά τα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών³⁵. Με άλλα λόγια, η ελευθερία εισαγωγής δεν καλύπτει τα μνημεία που εξήχθησαν παράνομα από άλλο κράτος³⁶, δραστηριότητα η οποία είναι ποινικά κολάσιμη σύμφωνα με το ν. 3028³⁷.

32. Αρθ. 33§5 και 34§12 του ν. 3028.

33. Τρόπος απόδειξης της κυριότητας των εισαγομένων αρχαίων.

34. Βλ. το άρθρο 15 του προϊσχύσαντος αρχαιολογικού νόμου (κ.ν. 5351/1932): «αρχαία εισάγονται ανεμπόδιστως εις το Κράτος...».

35. Για τις ανάγκες του άρθρου 33 του ν. 3028 έχουν ιδιαίτερη σημασία οι ακόλουθες διατάξεις της Συνθήκης: Άρθρον 6. «Τα Κράτη Μέλη της παρούσης Συμβάσεως αναλαμβάνουν την υποχρέωσιν: α) να εκδίδουν ειδικόν πιστοποιητικόν, εις το οποίον το Κράτος εξαγωγέυς θα καθορίζει ότι η εξαγωγή των περιών πρόκειται πολιτιστικών αγαθών επιτρέπεται το πιστοποιητικόν τούτο θα πρέπει να συνοδεύει όλα τα κανονικώς εξαγόμενα πολιτιστικά αγαθά...». Άρθρον 7. «Τα Κράτη Μέλη της παρούσης Συμβάσεως αναλαμβάνουν την υποχρέωσιν: α) να λαμβάνουν πάντα τα απαιτούμενα μέτρα, συμφώνως προς την εθνικήν νομοθεσίαν, δια να εμποδίζουν την απόκτησιν υπό των μουσείων και άλλων παρομοίων ιδρυμάτων κειμένων εις την επικρατείαν τους, πολιτιστικών αγαθών προερχομένων εξ άλλου Κράτους Μέλους της Συμβάσεως, αγαθών τα οποία έχουν εξαχθή παράνομως μετά την θέσιν εν ισχύ της παρούσης Συμβάσεως... β) (ι) να απαγορεύουν την εισαγωγήν πολιτιστικών αγαθών κλαπέντων εξ ενός μουσείου η ενός θρησκευτικού δημοσίου μνημείον η παρομοίου ιδρύματος, ευρισκομένων εις την επικρατείαν ενός άλλου Κράτους Μέλους της παρούσης Συμβάσεως, μετά την θέσιν εν ισχύ της παρούσης Συμβάσεως...». Άρθρο 13. : «Τα Κράτη Μέλη της παρούσης Συμβάσεως αναλαμβάνουν επίσης την υποχρέωσιν, εν τω πλαισίω της νομοθεσίας εκάστου Κράτους: α) να εμποδίζουν δι' όλων των προσηκόντων μέτρων, τας μεταβιβάσεις κυριότητος πολιτιστικών αι οποιαί τείνουν εις το να ευνοήσουν την παράνομον εισαγωγήν η εξαγωγήν των εν λόγω αγαθών...».

36. Γραμματικάκη-Αλεξίου Α, Στρατή Α, Μουαμελετζή Ε, Αναγνωστοπούλου Δ, Νόμιμη και παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών, ΚΔΕΟΔ 2001, σ. 40 επ.

37. Αρθ. 64 του ν. 3028: ποινή φυλάκισης τουλάχιστον ενός έτους κατά όποιου εισάγει πολιτιστικά αγαθά που έχουν αφαιρεθεί παράνομα από χώρους ή μνημεία τα οποία

Περαιτέρω, η νόμιμη εισαγωγή ειδικώς των κινητών μνημείων της 1^{ης}, 2^{ης} και 6^{ης} κατηγορίας του άρθρου 20, δηλαδή κινητών που χρονολογούνται μέχρι το 1453 ή που χρονολογούνται μέχρι το 1830 αλλά αποτελούν ευρήματα έρευνας, αποσπάστηκαν από ακίνητα μνημεία ή αποτελούν θρησκευτικές εικόνες ή λειτουργικά αντικείμενα, συναρτάται από την τήρηση μίας επιπλέον διατύπωσης: εκείνης της υποβολής δήλωσης προς την «Υπηρεσία», με την οποία γνωστοποιείται το γεγονός της εισαγωγής και ο τρόπος με τον οποίο τα μνημεία περιήλθαν στην κατοχή του δηλούντος³⁸. Η παράβαση της υποχρέωσης δήλωσης τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών³⁹. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο νόμος θεωρεί στις περιπτώσεις αυτές τον εισαγωγέα «κάτοχο» και όχι αναγκαστικά «κύριο» του μνημείου, ακριβώς διότι το ζήτημα της κυριότητας δεν διασαφηνίζεται τη στιγμή της εισαγωγής.

Συγκεκριμένα, όπως εξηγείται στην αμέσως επόμενη παράγραφο του ίδιου άρθρου⁴⁰, ο εισαγωγέας διατηρεί στην Ελλάδα δικαίωμα κυριότητας επί αρχαίων που χρονολογούνται μέχρι το 1453 μόνο εφόσον αυτά «δεν είχαν εξαχθεί από την ελληνική επικράτεια κατά την πενηκονταετία πριν την εισαγωγή και εφόσον δεν είχαν παράνομα αφαιρεθεί από μνημείο αρχαιολογικό χώρο, εκκλησία, μουσείο, δημόσια συλλογή, συλλογή θρησκευτικών μνημείων, χώρο αποθήκευσης ευρημάτων ανασκαφών ή άλλο παρεμφερή χώρο που βρίσκεται στην ελληνική επικράτεια ή δεν προέρχονται από παράνομη ανασκαφή εντός αυτής, ανεξάρτητα από το χρόνο εξαγωγής τους». Οι ως άνω διατάξεις επιβάλλουν τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

Πρώτον, κατοχυρώνεται η δυνατότητα απόκτησης δικαιώματος κυριότητας επί αρχαίου μνημείου (π.χ. αρχαίο νόμισμα) μέσω της εισαγωγής του από το εξωτερικό τη στιγμή που τέτοιο δικαίωμα δεν υφίσταται για κινητά μνημεία της ίδιας κατηγορίας τα οποία βρίσκονται στην Ελλάδα. Η αιτία της διαφοράς αυτής μπορεί να αναζητηθεί σε δύο λόγους:

βρίσκονται στην επικράτεια κρατών που έχουν υπογράψει τη Σύμβαση των Παρισίων. Αρθ. 65 του ν. 3028: η μη συμμόρφωση σε δικαστική ή διαιτητική απόφαση που διατάσσει την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν απομακρυνθεί παράνομα από το έδαφος άλλου κράτους τιμωρείται με φυλάκιση.

38. Ο διοικητικός θεσμός της δήλωσης ως διατύπωση που συνοδεύει την εισαγωγή αρχαίων αποτελεί πάγια πρακτική του έλληνα νομοθέτη: βλ. αρθ. 15 κ.ν. 5351/1932, β.δ. 11/4.8.1899 «περί δηλώσεως εισαγωγής και εξαγωγής αρχαίων», π.δ. 9/26.3.1916, «περί εισαγωγής, εξαγωγής κλπ. έργων βυζαντινής και χριστιανικής τέχνης».

39. Αρθ. 58 του ν. 3028.

40. Αρθ. 33§3 του ν. 3028.

- Αφενός, με τον τρόπο αυτό δίδεται *κίνητρο επαναπατρισμού* αρχαίων μνημείων ή μνημείων της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς που εξ αρχής βρίσκονταν εκτός των εδαφών της ελληνικής επικράτειας (π.χ. στη Μεγάλη Ελλάδα, στην Κυρηναϊκή της Λιβύης, στις ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας ή της σημερινής Συρίας).
- Αφετέρου, η πλήρης και άνευ άλλης αιτιολογίας αποδυνάμωση του δικαιώματος κυριότητας επί των κινητών αυτών από μόνη την εισαγωγή τους στην Ελλάδα θα μπορούσε, εάν ακολουθούνταν μία ιδιαιτέρως διασταλτική ερμηνεία της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας, να θεωρηθεί *προβληματική από τη σκοπιά της κοινοτικής έννομης τάξης*.

Δεύτερον, ο νομοθέτης θέτει δύο σημαντικούς περιορισμούς στη διατήρηση του δικαιώματος κυριότητας.

- Αφενός, προβλέπει την περιέλευση της κυριότητας στο Δημόσιο κάθε κινητού μνημείου που χρονολογείται μέχρι το 1453 εφόσον το κινητό αυτό εξήχθη από την ελληνική επικράτεια πενήντα χρόνια πριν από την εισαγωγή του. Σημειωτέον ότι η *πεντηκονταετία* δεν υπολογίζεται από την θέση σε ισχύ του ν. 3028 αλλά από την εισαγωγή του συγκεκριμένου μνημείου.
- Αφετέρου, τάσσει έναν *απαράγραφτο εμπόδιο* στην απόκτηση δικαιώματος κυριότητας από ιδιώτες για *αρχαία που είχαν παράνομα αφαιρεθεί από το σημείο του ελλαδικού χώρου* στο οποίο κανονικά βρίσκονται, εκτίθενται ή φυλάσσονται ή αποτελούν ευρήματα παράνομων ανασκαφών. Η εισαγωγή προϊόντων αρχαιοκαπηλίας του 19^{ου} αιώνα δεν αποδυναμώνει στο ελάχιστο, λόγω της μεγάλης χρονικής απόστασης από τη στιγμή της παράνομης αποξένωσής τους από την ελληνική επικράτεια, τα δικαιώματα κυριότητας του Δημοσίου επί των μνημείων αυτών.

Τρίτον, το *βάρος απόδειξης* για τη μη συνδρομή των προϋποθέσεων και περιστάσεων που, σύμφωνα με την αμέσως προηγηθείσα ανάλυση, του απαγορεύουν να διατηρήσει το δικαίωμα κυριότητας πάνω στο εισαγόμενο αρχαίο μνημείο, το φέρει ο εισαγωγέας και δηλών το μνημείο και όχι η δημόσια αρχή. Ο ενδιαφερόμενος οφείλει να αποδείξει (και όχι να πιθανολογήσει) την προέλευση των αρχαίων εφόσον η Υπηρεσία θεωρεί ότι αυτά είχαν εξαχθεί από την Ελλάδα κατά την τελευταία πεντηκονταετία ή αφαιρέθηκαν παράνομα από την ελληνική επικράτεια. *In dubio*, το μνημείο θεωρείται ότι ανήκει στο Δημόσιο κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 21§1 του νόμου 3028. Ο ενδιαφερόμενος δεν μπορεί να αποκτήσει παρά δικαίωμα κατοχής του μνημείου, κατ'εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 23 του ίδιου νόμου, εφόσον δηλαδή του χορηγηθεί η σχετική άδεια.

Τέταρτον, εντοπίζεται ένα εν δυνάμει κενό των κατά τα άλλα εξαντλητικών ρυθμίσεων ως προς την εισαγωγή πολιτιστικών αγαθών, εκτός εάν η βούληση του νομοθέτη ήταν όντως αυτή. Ο τελευταίος δεν φαίνεται να αποδυναμώνει το δικαίωμα κυριότητας των εισαγόμενων μνημείων της κατηγορίας του άρθρου 20§1(β) τα οποία χρονολογούνται μετά το 1453 και μέχρι το 1830 ακόμη και εάν αυτά αφαιρέθηκαν παράνομα από τον ελλαδικό χώρο⁴¹. Για παράδειγμα, μία εικόνα του 17^{ου} αιώνα που εκλάπη από κάποιον από τα χιλιάδες αφύλακτα εξωκλήσια η οποία εισάγεται με βάση το ν. 3028 στην Ελλάδα μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο κυριότητας φυσικού ή νομικού προσώπου αρκεί να εισαχθεί από το εξωτερικό και να δηλωθεί κατά την εισαγωγή.

β) Εξαγωγή κινητών μνημείων

Για το ζήτημα της εξαγωγής, ο νομοθέτης υιοθετεί την ακριβώς αντίθετη λύση από εκείνη στην περίπτωση της εισαγωγής, τάσσει δηλαδή ως γενικό κανόνα εκείνο της απαγόρευσης εξαγωγής μνημείων από την ελληνική επικράτεια, με ορισμένες πάντως εξαιρέσεις⁴². Η απαγόρευση αυτή αφορά στο σύνολο των κινητών μνημείων, δηλαδή και στις έξι προαναφερθείσες κατηγορίες, συμπεριλαμβανομένων και των «νεότερων» μνημείων (κάτι που αποτελεί νομοθετική καινοτομία), επεκτείνεται δε και σε πολιτιστικά αγαθά για τα οποία έχει κινηθεί η διαδικασία χαρακτηρισμού τους ως μνημείων⁴³.

Σύμφωνα με το γενικό σύστημα που οργανώνει το ισχύον δίκαιο, εξαγωγή επιτρέπεται μόνο ύστερα από διοικητική άδεια⁴⁴ η οποία χορηγείται από τον Υπουργό Πολιτισμού⁴⁵ ύστερα από απλή γνώμη του αρμόδιου Συμβουλίου⁴⁶. Η σχετική απόφαση εκδίδεται εντός προθεσμίας τεσσάρων, ή, σε εξαιρε-

41. Η ερμηνεία αυτή συνάγεται από τη γραμματική ερμηνεία του αρθ. 33§3. Η διάταξη αυτή αναφέρεται ρητώς μόνο στους κατόχους αρχαίων που χρονολογούνται μέχρι το 1453. Είναι πάντως απορίας άξιο γιατί οι περιορισμοί της κυριότητας αφορούν μόνο τη συγκεκριμένη κατηγορία μνημείων τη στιγμή που με την αμέσως προηγούμενη παράγραφο (αρθ. 33§2) επιβάλλονται διοικητικές διατυπώσεις κατά την εισαγωγή τόσο για τα μνημεία μέχρι το 1453 όσο και για την πιο «ευαίσθητη» κατηγορία κινητών μνημείων που χρονολογούνται μέχρι το 1830 [εκείνα του άρθρου 20§1(β)].

42. Άρθρο 34§1 του ν. 3028.

43. Βλ. ανωτέρω, υποσημείωση 20.

44. Άρθ. 34§2 του ν. 3028.

45. Άρθ. 34§7 του ν. 3028.

46. Δηλαδή του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου (ΚΑΣ) ή του Κεντρικού Συμβουλίου Νεοτέρων Μνημείων (ΚΣΝΜ) ανάλογα με τη χρονολογία (πριν ή μετά το 1830) του συγκεκριμένου μνημείου (βλ. αρθ. 50§§4 και 5 του ν. 3028).

τικές περιπτώσεις, έξι μηνών από την υποβολή της αίτησης⁴⁷. Η προθεσμία αυτή θα πρέπει να θεωρηθεί ως ενδεικτική, η δε παρέλευσή της θα θεωρηθεί μεν ότι σηματοδοτεί σιωπηρή άρνηση της Διοίκησης να χορηγήσει την αιτούμενη άδεια όχι όμως ότι συνιστά παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας.

Οι γενικές ουσιαστικές προϋποθέσεις χορήγησης της άδειας⁴⁸, με τις οποίες ο νομοθέτης καταλείπει ευρεία διακριτική ευχέρεια στο αποφασίζον όργανο είναι οι ακόλουθες δύο. Πρώτον, το προς εξαγωγή μνημείο να μην έχει «ιδιαιτέρη σημασία για την πολιτιστική κληρονομιά της Χώρας». Δεύτερον, να μην πλήττεται «η ενότητα σημαντικών συλλογών». Είναι χαρακτηριστικό ότι με τις προϋποθέσεις αυτές ο κοινός νομοθέτης αντιμετωπίζει καταρχήν με τον ίδιο τρόπο το ζήτημα της εξαγωγής κινητών μνημείων ανεξάρτητα από το κατά πόσον αυτά είναι «αρχαία» ή «νεότερα». Έτσι, είναι δυνατή η εξαγωγή ενός αρχαίου μνημείου της κλασσικής αρχαιότητας, για παράδειγμα μία αρχαία λήκυθος που όμως έχει δευτερεύουσα αρχαιολογική αξία και σημασία, ενώ αντιθέτως δεν αποκλείεται να απαγορευθεί η εξαγωγή ενός νεότερου μνημείου για να μην πληγεί η ενότητα μιας συλλογής.

Πάντως, για να μην καταστεί υπέρμετρα περιοριστικός στο θέμα της εξαγωγής, ο νόμος θέτει δύο επιπλέον ειδικές και εύλογες εξαιρέσεις από τη γενική απαγόρευση εξαγωγής.

- Πρώτον, στα μνημεία της 5^{ης} κατηγορίας του άρθρου 20, δηλαδή σε εκείνα που ανάγονται στην περίοδο των εκάστοτε εκατό τελευταίων ετών, είναι δυνατόν να χορηγηθεί άδεια εξαγωγής εφόσον «δεν κρίνεται απαραίτητη για την πολιτιστική κληρονομιά της Χώρας η παραμονή τους σε αυτήν»⁴⁹. Η λογική της εξαίρεσης θα πρέπει να αναζητηθεί στη φύση των νεότερων αυτών μνημείων – πρόκειται ιδίως για σύγχρονα έργα τέχνης -- και στο γεγονός ότι η εξαγωγή τους δεν θέτει σε κίνδυνο τη διασφάλιση της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά αντιθέτως ενδέχεται να την αναδεικνύει διεθνώς. Το κριτήριο χορήγησης της άδειας δεν είναι επομένως η σημασία του έργου για την πολιτιστική κληρονομιά αλλά η σκοπιμότητα της παραμονής του έργου στην Ελλάδα⁵⁰.

47. Αρθ. 34§7 του ν. 3028.

48. Αρθ. 34§2 του ν. 3028.

49. Αρθ. 34§3 του ν. 3028.

50. Δεν αποκλείεται επομένως, να χορηγηθεί άδεια εξαγωγής για ένα ιδιαίτερος σημαντικό για τις ελληνικές τέχνες πίνακα του Τσαρούχη, όχι όμως για ένα αντίστοιχης σημασίας πίνακα του Γύζη.

Δεύτερον⁵¹, επιτρέπεται η (επαν)εξαγωγή αρχαίων μνημείων για τα οποία πιστοποιείται ότι είχαν εισαχθεί νομίμως στην ελληνική επικράτεια πριν από διάστημα μικρότερο των πενήντα ετών εκάστοτε και εφόσον δεν είχαν εξαχθεί προηγουμένως από αυτή κατ' ανάλογο εφαρμογή των συναφών διατάξεων του άρθρου 33§3 σχετικά με την εισαγωγή μνημείων. Η ρύθμιση αυτή προκαλεί τις ακόλουθες παρατηρήσεις.

a. Από το συνδυασμό των δύο διατάξεων των άρθρων 33 και 34 συνάγεται ότι όποιος εισάγει νομίμως αρχαίο κινητό μπορεί να το εξάγει εντός διαστήματος 50 ετών ακόμη και εάν αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για την εθνική πολιτιστική κληρονομιά. Αντιθέτως, η ευεργετική αυτή ρύθμιση δεν φαίνεται να υπάρχει και για την περίπτωση εξαγωγής ήδη εισαχθέντος νεώτερου κινητού μνημείου (για παράδειγμα, ενός πίνακα του Ματίς άνω των τελευταίων 100 ετών), όσο υποθετική ή περιθωριακή και αν είναι η περίπτωση αυτή στην πράξη.

b. Εξάλλου, η επίμαχη ρύθμιση, η οποία αποτελεί και αυτή κίνητρο στους ιδιώτες να εισάγουν αρχαία μνημεία στην Ελλάδα, είναι χρονικά περιορισμένη⁵². Η παραμονή αρχαίου κινητού στην Ελλάδα για πενήντα έτη συν μία ημέρα από τη νόμιμη εισαγωγή του αποστερεί τον ενδιαφερόμενο από τη δυνατότητα επανεξαγωγής του με βάση την υπό εξέταση ρύθμιση. Μήπως όμως ο εν λόγω περιορισμός λειτουργεί εν τέλει ως κίνητρο συστηματικής εξαγωγής των ήδη νομίμως εισαχθέντων αρχαίων κινητών όταν πλησιάζει η πεντηκονταετία;

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι η παράβαση των ως άνω διατάξεων επισύρει βαρύτερες ποινικές κυρώσεις. Η εξαγωγή αλλά και η απόπειρα εξαγωγής τιμωρούνται με κάθειρξη μέχρι δέκα ετών ενώ συνιστά επιβαρυντική περίπτωση η τυχόν παράνομη προέλευση του προς εξαγωγή μνημείου⁵³.

γ) Ειδικά ζητήματα εισαγωγής και εξαγωγής κινητών μνημείων

1) Ειδικές ρυθμίσεις για εμπόρους, συλλέκτες ή μουσεία

αα) έμποροι

Για να διασφαλίσει ακόμη περισσότερο την ορθή τήρηση των ρυθμίσεων που αναλύθηκαν προηγούμενα, ο νομοθέτης τάσσει στους αρχαιοπώλες και εμπόρους νεοτέρων μνημείων ειδικές υποχρεώσεις σύμφωνα με τις οποίες τα πρόσωπα αυτά, πρώτον, αναγράφουν στα νόμιμα παραστατικά που συμπληρώνονται κατά την μεταβίβαση της κατοχής ή της κυριότητας κινητού μνημείου «ότι τα παραπάνω κινητά δεν είναι δυνατόν να εξαχθούν από τη χώρα

51. Αρθ. 34§6 του ν. 3028.

52. Σε αντίθεση με τα όσα προέβλεπε το άρθρο 18 του κ.ν. 5351/1932.

53. Αρθ. 63§1 του ν. 3028.

χωρίς άδεια ή ότι είναι δυνατή η εξαγωγή τους σύμφωνα με τις διατάξεις της παραγράφου 9 του άρθρου 34»⁵⁴. Με τις τελευταίες αυτές διατάξεις προβλέπεται η δυνατότητα χορήγησης στους αρχαιοπώλες και εμπόρους νεότερων μνημείων άδεια για την εξαγωγή συγκεκριμένων μνημείων αλλά μόνο για περιορισμένο χρόνο (δύο έτη).

Περαιτέρω, ο νόμος 3028 επιβάλλει μία ευρύτατη απαγόρευση στους ασκούντες τις ως άνω εμπορικές δραστηριότητες να διακινούν πολιτιστικά αγαθά για το οποία υπάρχουν έστω και απλές «ενδείξεις ότι προέρχονται από ανασκαφή ή άλλη παράνομη ενέργεια ή ότι έχουν εξαχθεί κατά παράβαση της νομοθεσίας του κράτους προέλευσής τους»⁵⁵. Τα πρόσωπα αυτά βαρύνονται ακόμη με το ειδικό καθήκον της χωρίς υπαίτια καθυστέρηση ενημέρωσης των Υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού ως προς τα ανωτέρω.

ββ) συλλέκτες και μουσεία

Το ισχύον θετικό δίκαιο αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στο ρόλο των συλλεκτών και των μουσείων στο σύστημα προστασίας και ανάδειξης της εν γένει πολιτιστικής κληρονομιάς. Κοινό χαρακτηριστικό και των δύο αυτών κατηγοριών φορέων είναι ότι έχουν στην κατοχή ή την κυριότητά τους συλλογές, δηλαδή μνημεία τα οποία «συνθέτουν ενιαίο σύνολο ή ενιαία σύνολα από καλλιτεχνική, ιστορική ή επιστημονική άποψη»⁵⁶ και για το λόγο αυτό υπάγονται σε ένα καθεστώς ειδικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων⁵⁷. Ο συντάκτης του ν. 3068 μεριμνά πάνω από όλα για τη διασφάλιση των συλλογών αυτών. Σε ό,τι αφορά τους συλλέκτες, προβλέπεται ρητά ο εμπλουτισμός των συλλογών με εισαγωγή μνημείων από το εξωτερικό, χωρίς πάντως να εισάγονται εξαιρετικές και ευνοϊκότερες ρυθμίσεις υπέρ των προσώπων αυτών⁵⁸.

Περισσότερο ενδιαφέρουσα από νομική άποψη είναι η περίπτωση της εξαγωγής μνημείων που περιέχονται σε συλλογές συλλεκτών ή μουσείων⁵⁹. Το ζήτημα δεν αντιμετωπίζεται ευθέως στο κείμενο του νόμου, υπάρχουν όμως βάσιμες ενδείξεις ότι ο νομοθέτης είναι ιδιαίτερος αρνητικός στο ενδεχόμενο

54. Αρθ. 32§5 του ν. 3028.

55. Αρθ. 32§6 του ν. 3028.

56. Βλ. τον συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 31§1 και 45§1 του ν. 3068.

57. Με τη διαφορά ότι σκοπός του μουσείου είναι ιδίως η έκθεση και προβολή της συλλογής στο κοινό (βλ. αρθ. 45§1 του ν. 3068).

58. Η εισαγωγή γίνεται «κατά τις διατάξεις του παρόντος νόμου» και απαιτείται η υποβολή δήλωσης εισαγωγής κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 33 (βλ. αρθ. 31§5 του ν. 3028).

59. Βουδούρη Δ., Κράτος και Μουσεία, το θεσμικό πλαίσιο των αρχαιολογικών μουσείων, Εκδ. Σάκκουλα, 2003

αυτό, περισσότερο ακόμη από ότι στην περίπτωση εξαγωγής μεμονωμένων μνημείων εν γένει. Συγκεκριμένα, η μεταβίβαση συλλογής συλλέκτη φαίνεται να επιτρέπεται μόνο εάν αποδέκτης είναι το Δημόσιο, μουσείο ή άλλος αναγνωρισμένος συλλέκτης⁶⁰ ενώ αναγκαστική μεταβίβαση υπέρ του Δημοσίου θεσπίζεται σε περιπτώσεις διαδοχής αιτία θανάτου ή λύσης νομικού προσώπου – συλλέκτη, εφόσον δεν διασφαλίζεται η διαφύλαξη της ενότητας της συλλογής⁶¹. Συναφείς είναι και οι ρυθμίσεις για τα μουσεία, όπου η μεταβίβαση επιτρέπεται μόνο προς το Δημόσιο ή άλλα μουσεία (μάλλον ελληνικά). *Mutatis mutandis*, η διακίνηση και δη η εξαγωγή συλλογών όχι μόνο δεν επιτρέπεται ρητώς αλλά μάλλον προσκρούει και στην προαναφερθείσα διάταξη του άρθρου 34§2. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, η χορήγηση άδειας εξαγωγής είναι δυνατή μόνο εφόσον δεν πλήττεται η ενότητα σημαντικών αλλαγών. Αν εξαιρεθεί επομένως η περίπτωση της ανταλλαγής συλλογών μεταξύ μουσείων, η οποία αναλύεται στη συνέχεια, δεν φαίνεται να υπάρχει περιθώριο εξαγωγής συλλογής ή σημαντικού μέρους συλλογής μνημείων. Αξίζει να προβληματισθεί κανείς ως προς τη συμβατότητα της απαγόρευσης αυτής με το κοινοτικό δίκαιο, κατά πόσο δηλαδή η απόλυτη στην ουσία απαγόρευση της εξαγωγής συλλογών είναι συμβατή με την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας.

2) Ο θεσμός της προσωρινής εισαγωγής και εξαγωγής

Αντιλαμβανόμενος τις πιθανές αγκυλώσεις που ενδέχεται να προξενήσει η εφαρμογή ενός τόσο αυστηρού συστήματος ελέγχου και απαγορεύσεων στην εισαγωγή και την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών, ο συντάκτης του ν. 3028 υιοθέτησε το θεσμό της προσωρινής εισαγωγής και εξαγωγής.

Προβλέπεται καταρχάς η δυνατότητα εισαγωγής κινητών μνημείων για ορισμένο χρονικό διάστημα⁶², ακόμη και αρχαίων πριν το 1453, χωρίς να τίθεται υπό αμφισβήτηση η κυριότητά τους από το Δημόσιο και χωρίς να απαιτείται η τήρηση των διαδικασιών του άρθρου 33 του ν. 3028 (απόδειξη της προέλευσης του μνημείου, στοιχεία κτήσης και εισαγωγής κλπ). Εξάλλου, η (επαν)εξαγωγή των μνημείων που πιστοποιείται ότι έχουν εισαχθεί προσωρινά στη Χώρα δεν υπόκειται σε καμία απαγόρευση⁶³.

60. Αρθ. 31§11.

61. Αρθ. 31§12 και 13.

62. Αρθ. 33§4 του ν. 3028.

63. Αρθ. 34§5 του ν. 3028. Η δυνατότητα της προσωρινής εξαγωγής αποκλειστικά προς το σκοπό της έκθεσης των μνημείων στο εξωτερικό προβλεπόταν και από το ν. 654/1977 αλλά μόνο για τις αρχαιότητες.

Επιπλέον, προβλέπεται ο θεσμός της προσωρινής εξαγωγής μνημείων⁶⁴, με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού ύστερα από γνώμη του αρμόδιου Συμβουλίου. Η άδεια αυτή, η οποία τάσσει τους όρους και τη διάρκεια της εξαγωγής, χορηγείται κατά διακριτική ευχέρεια της αρμόδιας αρχής για δύο λόγους. Πρώτον, με σκοπό την έκθεσή τους σε μουσειακούς ή παρεμφερείς χώρους. Δεύτερον, για λόγους συντήρησης ή ερευνητικούς και παιδαγωγικούς σκοπούς. Στην πρώτη περίπτωση θα πρέπει να σταθμιστούν οι εξής παράμετροι: α) η παροχή επαρκών εγγυήσεων για ασφαλή μεταφορά, έκθεση και επιστροφή, β) η σημασία της έκθεσης για την προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς της Χώρας και γ) η «ενδεχόμενη» αμοιβαιότητα. Στη δεύτερη περίπτωση εκτιμώνται οι παρεχόμενες εγγυήσεις ενώ θα πρέπει να διαπιστωθεί και η αναγκαιότητα της εξαγωγής, κατά πόσον δηλαδή η συντήρηση ή η έρευνα δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα.

Ο θεσμός της προσωρινής εξαγωγής χρήζει των ακόλουθων διευκρινίσεων:

- Πρώτον, είναι απαραίτητος για την εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 29§2 του νόμου, σύμφωνα με τις οποίες οι κάτοχοι αρχαίων κινητών μνημείων θέτουν στη διάθεση των Υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού τα μνημεία αυτά προς το σκοπό της έκθεσής τους εντός ή και εκτός της ελληνικής επικράτειας.
- Δεύτερον, φαίνεται να έχει γενική εφαρμογή με την έννοια ότι αφορά τόσο μνημεία που ανήκουν σε ιδιώτες όσο και μνημεία που ανήκουν σε μουσεία ή στο Δημόσιο. Στην δεύτερη περίπτωση πάντως, υφίσταται και ο θεσμός του δανεισμού ή της ανταλλαγής που εξετάζονται ευθύς αμέσως.

B) Δανεισμός και ανταλλαγή

Εκτός από την περίπτωση της προσωρινής εξαγωγής για εκθεσιακούς, ερευνητικούς ή παιδαγωγικούς σκοπούς καθώς και για συντήρηση, το Δημόσιο δεν μπορεί καταρχήν να προβεί σε μονιμότερου χαρακτήρα εξαγωγή των κινητών μνημείων που του ανήκουν παρά μόνο κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 25 του ν. 3028, δηλαδή μέσω των θεσμών του δανεισμού και της ανταλλαγής. Τούτο επιτάσσει το άρθρο 34§10 του ν. 3028, αποκλείοντας επομένως την άσκηση εμπορικής δραστηριότητας από μέρος του Δημοσίου.

Ας σημειωθεί εισαγωγικά ότι, ενώ ο νομοθέτης διευκρινίζει ευθέως ότι η ανταλλαγή αφορά διακρατική διακίνηση πολιτιστικών αγαθών, διενεργείται δηλαδή με αλλοδαπούς φορείς, η διευκρίνιση αυτή δεν υφίσταται στην περι-

64. Αρθ. 34§11 του ν. 3028.

πτωση των διατάξεων που αφορούν το δανεισμό, οπότε είναι θεωρητικά δυνατή η εφαρμογή των διατάξεων αυτών και σε αμιγώς εθνικό πλαίσιο.

α) δανεισμός

Το σύστημα του δανεισμού μνημείων που ανήκουν στο Δημόσιο, το οποίο καθιερώνεται με την πρώτη παράγραφο του άρθρου 25 αποτελεί καινοτομία του ν. 3028. Στο παρελθόν υπήρξαν μεν μεμονωμένες απόπειρες ρύθμισης περιπτώσεων ανταλλαγής αρχαίων μνημείων, ποτέ όμως προσπάθεια θέσπισης ενός γενικού συστήματος δανεισμού κινητών μνημείων σε αντιδιαστολή με το θεσμό της ανταλλαγής⁶⁵. Το καθεστώς που εισάγει ο υπό εξέταση νόμος είναι το ακόλουθο:

Ο δανεισμός αφορά «δημοσιευμένα κινητά μνημεία που ανήκουν στο Δημόσιο και βρίσκονται στην κατοχή του». Επομένως, δεν αφορά μεμονωμένα μνημεία ή συλλογές ιδιωτών, ακόμη και όταν πρόκειται για αρχαία μνημεία τα οποία ανήκουν κατά κυριότητα στο Δημόσιο και βρίσκονται απλώς υπό ιδιωτική (νόμιμη) κατοχή⁶⁶. Εντούτοις, οι διατάξεις του άρθρου 25§1 εφαρμόζονται κατ' αναλογία και στην περίπτωση δανεισμού μνημείων τα οποία βρίσκονται στην κυριότητα μουσείων⁶⁷, όπως ορίζεται ρητά στο άρθρο 45§12 του ν. 3028. Αν και η διάταξη αυτή δεν παρέχει περαιτέρω διευκρινήσεις, θεωρούμε αυτονόητο ότι για να κινηθεί η διαδικασία δανεισμού μνημείου το οποίο ανήκει στην κυριότητα μουσείου, είναι απαραίτητη η πρωτοβουλία ή έστω η συναίνεση του μουσείου αυτού, ειδάλως η εφαρμογή της επίμαχης ρύθμισης θα ήταν προβληματική από συνταγματική άποψη.

Ο δανεισμός – στην πραγματικότητα πρόκειται για χρησιδάνειο – αποφασίζεται με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού ύστερα από εισήγηση της Υπηρεσίας και γνώμη του αρμόδιου Συμβουλίου. Ο νόμος καταλείπει διακριτική ευχέρεια στο αποφασίζον όργανο (ο Υπουργός «μπορεί» να αποφασίσει το δανεισμό), θέτει όμως συγκεκριμένες προϋποθέσεις και όρια. Έτσι, ο δανεισμός επιτρέπεται:

65. Με μοναδική ίσως εξαίρεση την περίπτωση της ανταλλαγής γλυπτών υπό μορφή διεθνούς δανείου μεταξύ του Αρχαιολογικού Μουσείου Σαμοθράκης (θραύσματα χεριών της Νίκης της Σαμοθράκης) και του Μουσείου του Λούβρου, η οποία κυρώθηκε με το ν. 3124/1955.

66. Αρθ. 23 του ν. 3028.

67. Εννοείται ότι στις περιπτώσεις αυτές πρόκειται για μουσεία τα οποία έχουν δική τους νομική προσωπικότητα και δεν εντάσσονται στην κρατική διοικητική πυραμίδα, διότι τότε οι συλλογές τους δεν «ανήκουν» στα ίδια αλλά στο Δημόσιο.

- Σε «εξαιρετικές περιπτώσεις». Η συστηματική προσφυγή στο θεσμό του δανεισμού θα συνιστούσε κακή χρήση της παραχωρηθείσας στη διοίκηση διακριτικής ευχέρειας.
- Αποδέκτης του δανειζόμενου μνημείου μπορεί να είναι μόνο «μουσείο» ή «εκπαιδευτικός οργανισμός» και όχι άλλο φυσικό ή νομικό, δημόσιο ή ιδιωτικό πρόσωπο.
- Ο δανεισμός μπορεί να υπηρετεί αποκλειστικά «εκθεσιακό» ή «παιδαγωγικό» σκοπό, ανάλογα με την αποστολή του αποδέκτη του χρησιδανείου.
- Οι ειδικότερες προϋποθέσεις για τη χορήγηση του χρησιδανείου καθορίζονται από τον κοινό νομοθέτη ανάλογα με το είδος του αποδέκτη του και του επιτελούμενου σκοπού.

Πρώτον, ο δανεισμός σε μουσεία γίνεται μόνο «υπό τον όρο της αμοιβαιότητας». Στο σημείο αυτό, η διατύπωση του άρθρου 25§1 είναι αυστηρότερη από εκείνη του άρθρου 34§11 σε σχέση με την έγκριση της προσωρινής εξαγωγής. Η αμοιβαιότητα δεν είναι απλώς μία παράμετρος που συνεκτιμάται θετικά υπέρ της έγκρισης αλλά προϋπόθεση του δανεισμού. Ως αμοιβαιότητα νοείται – καταρχήν, αλλά όχι κατά τρόπο απόλυτο – η εκ μέρους του υπέρ ου το χρησιδάνειο φορέα προσωρινή παραχώρηση στο Δημόσιο (ή στο μουσείο που δανείζει δυνάμει του άρθρου 45§12) πολιτιστικών αγαθών αντίστοιχης αξίας και σημασίας για αντίστοιχο χρονικό διάστημα, ενδεχομένως και με τη μορφή δανεισμού. Υπό τη μορφή αυτή, η αμοιβαιότητα ισοδυναμεί με προσωρινή ανταλλαγή ίσης αξίας πολιτιστικών αγαθών κατά την έννοια του άρθρου 25§2⁶⁸. Πάντως, μένει να διευκρινισθεί ερμηνευτικά το ακριβές περιεχόμενο της αόριστης αυτής νομικής έννοιας στο ιδιαίτερο πλαίσιο του ν. 3028.

Δεύτερον, ο δανεισμός για παιδαγωγικούς σκοπούς επιτρέπεται μόνο εφόσον «τα μνημεία δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία για την πολιτιστική κληρονομιά της Χώρας». Η εκτίμηση της αξιολογικής αυτής παραμέτρου καθορίζει και τα όρια της παρασχεθείσας στον Υπουργό διακριτικής ευχέρειας να αποφασίζει το δανεισμό.

Τέλος, η διάρκεια του δανεισμού δεν είναι αορίστου αλλά ορισμένου χρόνου ο οποίος δεν μπορεί να υπερβαίνει την πενταετία, είναι όμως δυνατόν να ανανεώνεται με νέα εφαρμογή της διαδικασίας του άρθρου 25§1.

β) Ανταλλαγή

Με το άρθρο 30, δεύτερο εδάφιο του ν. 5351/32, επιτρεπόταν η «μετά των ξένων μουσείων ανταλλαγή πολλαπλών αρχαιοτήτων με αντιστοίχου αξίας

68. Βλ. παρακάτω...

αρχαιότητας εκ των μουσείων τούτων». Ο θεσμός αυτός υιοθετείται και από το ν. 3028 και αφορά πλέον όχι μόνον αρχαιότητες αλλά πολιτιστικά αγαθά εν γένει. Ειδικότερα, η ανταλλαγή, η οποία συνιστά αμφοτεροβαρή δικαιοπραξία κατά την έννοια του άρθρου 573 του ΑΚ⁶⁹, επιτρέπεται με διαδικασία αντίστοιχη με εκείνη που προβλέπεται στο δανεισμό (απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, εισήγηση της Υπηρεσίας και γνώμη του Συμβουλίου) και εφόσον συντρέχουν σωρευτικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

- Η ανταλλαγή αφορά κινητά μνημεία που βρίσκονται στην κυριότητα και την κατοχή του Δημοσίου
- Πρόκειται για μνημεία «τα οποία δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία για την πολιτιστική κληρονομιά της Χώρας»
- Πρόκειται για μνημεία τα οποία δεν είναι απαραίτητα «για να συμπληρωθούν με αυτά οι συλλογές άλλων μουσείων της Χώρας». Ενόψει της σιωπής του νόμου, ως μουσεία η συμπλήρωση των συλλογών των οποίων απαγορεύει την ανταλλαγή νοούνται και τα ιδιωτικά μουσεία.
- Πρόκειται για μνημεία η παραχώρηση των οποίων δεν πλήττει «την ενότητα σημαντικών συλλογών», όχι αναγκαστικά μόνο δημοσίου χαρακτήρα.
- Ως αντάλλαγμα το Δημόσιο αποκτά την κυριότητα «πολιτιστικών αγαθών ίσης σημασίας». Είναι χαρακτηριστικό ότι ο νόμος δεν επιβάλλει το αντάλλαγμα υπέρ του Δημοσίου να είναι μνημείο αλλά απλώς πολιτιστικό αγαθό. Επίσης, σε ότι αφορά τη συγκριτική παράμετρο, το αποκτώμενο αγαθό δεν απαιτείται να είναι ίσης «αξίας» με το παραχωρούμενο, γεγονός που θα απαιτούσε μία αποτίμηση της ανταλλαγής με κυρίαρχα οικονομικά κριτήρια και θα περιόριζε τη διακριτική ευχέρεια της διοίκησης, αλλά «ίσης σημασίας». Πάντως, ο νομοθέτης τάσσει μία επιπλέον ποιοτική προϋπόθεση σε σχέση με το αποκτώμενο μέσω της ανταλλαγής πολιτιστικό αγαθό. Θα πρέπει το τελευταίο να έχει «ιδιαίτερη σημασία για τις συλλογές των δημοσίων μουσείων της Χώρας».
- Η σχέση ανταλλαγής συνάπτεται μόνο με άλλα κράτη ή με «αλλοδαπά νομικά πρόσωπα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα», άρα όχι με ιδιώτες συλλέκτες ή εμπόρους αρχαιοτήτων ή πολιτιστικών αγαθών.

Τέλος, ειδική περίπτωση ανταλλαγής είναι εκείνη που προβλέπεται για τα μουσεία με το άρθρο 45§11 του ν. 3028: «Η ανταλλαγή αντικειμένων συλλογών αναγνωρισμένων μουσείων τα οποία δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία για αυτές ή για την πολιτιστική κληρονομιά της χώρας με αντικείμενα συλλογών

69. «Στην ανταλλαγή εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για την πώληση. Ο καθένας από τους συμβαλλόμενους κρίνεται ως πωλητής για την παροχή που τον βαρύνει και ως αγοραστής για την παροχή που απαιτεί».

μουσείων της αλλοδαπής που έχουν ιδιαίτερη σημασία μπορεί να επιτραπεί κατ'εξάιρεση, με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού ύστερα από γνώμη του Συμβουλίου...».

Συμπέρασμα. Γενική αποτίμηση

Από την προηγηθείσα ανάλυση συνάγεται ότι οι ειδικές ρυθμίσεις του ν. 3028 σε σχέση με τη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών θα πρέπει να αξιολογηθούν θετικά.

- Πρώτον, εμφανίζουν το πλεονέκτημα της *πληρότητας*. Αφορούν το σύνολο των πολιτιστικών αγαθών, για πρώτη μάλιστα φορά καλύπτουν με τρόπο συστηματικό τα νεότερα μνημεία. Επίσης, αντιμετωπίζουν συνολικά το ζήτημα της διακίνησης, με την έννοια ότι δεν θίγουν μόνο το ζήτημα των εισαγωγών και των εξαγωγών αλλά αντιμετωπίζουν και ειδικά θέματα όπως είναι οι προσωρινές εισαγωγές και εξαγωγές, ο δανεισμός και η ανταλλαγή πολιτιστικών αγαθών.
- Δεύτερον, *τελούν σε αρμονία με τις υπόλοιπες ρυθμίσεις* και επιλογές του κοινού νομοθέτη σε σχέση με τις διακρίσεις μεταξύ πολιτιστικών αγαθών και μνημείων, κινητών και ακινήτων μνημείων, αρχαίων και νεότερων μνημείων, μνημείων που ανήκουν κατά κυριότητα αποκλειστικά στο Δημόσιο και μνημείων που μπορούν να ανήκουν σε τρίτα πρόσωπα, κλπ.
- Τρίτον, είναι *καταρχήν συμβατές με τους υπέρτερης τυπικής ισχύος κανόνες δικαίου* που τυγχάνουν εφαρμογής στο συγκεκριμένο ζήτημα. Δεν επιβάλλουν⁷⁰ υπέρμετρους και αδικαιολόγητους περιορισμούς στα δικαιώματα ιδιοκτησίας, προσωπικής και επιχειρηματικής ελευθερίας και ελεύθερης κυκλοφορίας εντός της ΕΚ αλλά συνιστούν επιτυχή τήρηση της ειδικής υποχρέωσης προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς η οποία απορρέει από τα άρθρα 18 και 24 Σ.

70. Με την επιφύλαξη ορισμένων επί μέρους ρυθμίσεων η συμβατότητα των οποίων με τους συνταγματικούς και κοινοτικούς κανόνες εξαρτάται από τον τρόπο εφαρμογής τους.